

**ОЛЕНА ПРОСКУРА ПРО СОФІЮ РУСОВУ:
РОЗДУМ ДО ДВОХ ЮВІЛЕЇВ**

Софія Русова, 170-ліття якої відзначаємо цього року, – знакова особистість для освітян, істориків, культурологів, педагогів, дослідників жіночого руху, мистецтвознавців. Її ім'я стало відомим в Україні лише після розпаду Радянського Союзу завдяки науковцям, а переважно науковицям, які всебічно осмислили феномен Софії Русової – її творчий доробок, освітню діяльність і мемуарну спадщину – та представили результати своїх студій у публікаціях.

Хто ж ці авторки? Назвімо їх, адже вони цікаві не лише своїми працями з русовознавства, але й власним науковим і методичним набутком. Передусім це Олена Проскура, Євгенія Коваленко, Зіновія Нагачевська. Ознайомлення з їхніми працями допоможе майбутнім педагогам глибше осягнути внесок С. Русової в українську дошкільну педагогіку, зорієнтуватися у професії та знайти відповіді на практичні питання.

Виділимо серед них Олену Проскуру, яка цього року відзначає 90-ліття. Тривалий час вона працювала в Інституті психології НАПН України, а також у Київському міжрегіональному інституті удосконалення вчителів імені Б. Грінченка (нині – Київський столичний університет імені Б. Грінченка). Уже понад два десятиліття мешкає в Німеччині й, попри поважний вік, продовжує цікавитися питаннями освіти та історії педагогіки.

Олена Василівна – кандидат психологічних наук (1967), фахівчиня з дитячої психології та психології творчості, ініціаторка, керівниця колективу й одна з укладачок першої за часів незалежності Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» (1991). У центрі цієї програми – дитина, її потреби, закономірності та умови розвитку. Упродовж наступних років вона брала участь у її доопрацюванні.

На початку 1990-х рр. вона звернулася до вивчення спадщини Софії Русової, відомої історикам освіти ще з радянських часів, адже її праці, оприлюднені в журналах «Світло» та «Вільна українська школа», зберігалися у відкритих бібліотечних фондах. До того ж ще у 1928 р. перші розділи «Споминів» Русової за її згоди ввійшли до

збірника «За сто літ», який видавала історична секція ВУАН за редакцією М. Грушевського. Однак уже на початку 1930-х рр., з розгортанням сталінізму, через боротьбу з «буржуазним націоналізмом», її ім'я було заборонене, і згадування про неї чи посилення на її праці стало небезпечним.

У 1960-х рр. Олена Проскура належала до дисидентського кола Євгена Сверстюка, сформованого в Інституті психології УРСР, а також підтримувала контакти з Михайлиною Коцюбинською, Надією Світличною та іншими діячами. І тому зовсім не випадково згодом однією з перших звернулася до постаті і праць Софії Русової, працювала над поширенням її творів, адже ім'я Русової залишалося маловідомим широкому загалу освітян.

В економічно важкі 1990-ті завдяки її зусиллям у видавництві «Освіта» побачив світ збірник «С. Русова. Вибрані твори» (1996), де вміщено праці з дошкільного виховання і шкільництва, а також статті «В дитячому садку», «В оборону казки», «Нова школа», фрагменти «Теорії та практики дошкільного виховання» та ін. [1]. Видання відкриває розлога передмова О. Проскури [Там само, с. 5–33], у якій авторка фахово і з любов'ю змалювала життєвий і творчий шлях просвітительки, ґрунтовно розглянула її педагогічні здобутки.

У біографії Русової О. Проскура пропонує періодизацію її життєтворчості, виокремлюючи чотири етапи: I – просвітницький (кінець XIX ст. – 1905 р.); II – період формування освітніх ідей, концепцій національної дошкільної та шкільної освіти (1906–1916 рр.); III – діяльність у Центральній Раді УНР (1917–1921 рр.); IV – еміграційний період, написання підручників і посібників для українських студентів, що навчалися у Празі, участь у жіночому русі (1921–1940 рр.).

Проскура зазначає, що Русова ставилася з глибокою повагою до своєї сучасниці Марії Монтесорі, відзначила, що та першою відкрила українським освітянам основні принципи системи італійської фахівчині, проаналізувала її педагогічні ідеї, методи виховання в Будинках вільної дитини, показала багатство дидактичних матеріалів [Там само, с. 22]. Водночас підкреслила, що «в українських дитячих садках доцільно більш вільно організовувати виховний процес, збагачувати його зміст різноманітними екскурсіями, по-справжньому цінними творами художньої літератури, пройнятої гуманістичним змістом, які викликають у дитини захоплення красою, дають можливість пережити хвилини справжньої радості чи смутку, збагнути особливу красу змісту і форми твору. А дидактичний матеріал

М. Монтессорі, на думку С. Русової, обмежений, він дає дітям працю, але в основному механічну, непродуктивну, не викликає творчих сил» [Там само, с. 23].

Олена Василівна першою відкрила українському освітянству «Мої спомини» Софії Русової. У своїх мемуарах «Запізніла сповідь» (2016) вона пише, що Михайлина Коцюбинська товаришувала з чеською перекладачкою Зіною Генік-Березовською, а коли та пішла з життя, працювала в її архіві. Там зберігалося багато матеріалів української діаспори, зокрема, два примірники книжки Русової «Мої спомини». «Це рідкісне видання ще 1937 року, що його мені раніше дозволили прочитати протягом двох днів господарі однієї приватної бібліотеки. В жодній з державних бібліотек, куди я зверталась, воно не збереглося... Михайлина мені цю книгу подарувала... І от, як наслідок, до 140-річчя від дня народження Софії Федорівни цю дорогоцінну книгу вдалося перевидати. Здійснив перевидання молодий видавець, до того ж психолог за фахом Мирослав Козак. (Софія Русова. Мої спомини. Київ: Україна-Віта, 1996, 210 с.)» [2]. До неї Проскура написала невелику передмову з промовистою назвою – «Біля її вогнища».

У 1998 р. за редакцією Олени Василівни вийшов науково-методичний посібник «Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта», в якому представлено праці науковців, методистів, керівників дошкільних закладів [3]. У посібнику вміщено статті Проскури: «Софія Русова: головне у навчанні – увага до особи дитини» [Там само, с. 9–30] і «Теоретичні підвалини розвитку суспільного дошкільного виховання» [Там само, с. 53–56]. У першій статті авторка ширше розкриває основні положення своєї вступної розвідки до «Вибраних творів» Софії Русової (1996), а в другій зосередила увагу на порівнянні сучасних дошкільних закладів в Україні, що працюють на засадах Марії Монтессорі, з такими, що втілюють концепцію українського дитячого садка Софії Русової. Вона наводить приклад створеного в 1993 р. на базі дошкільного закладу № 409 Києва Освітньо-виховного центру Софії Русової, «увесь освітньо-виховний процес якого будується на засадах її загальнокультурних і психолого-педагогічних ідей» [Там само, с. 55].

Звичайно, це не весь доробок Олени Василівни про Софію Русову. У біобібліографічному покажчику «Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель», виданому в ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського в 2010 р. до 155-річчя від дня її народження,

перелік праць О. Проскури охоплює 41 позицію, з них статей, зокрема й передмов, – 16; усі інші – видання за її редакцією, що свідчить про її глибоке знання праць Русової та фахову компетентність у цій царині [4].

Відзначаючи 170 років від дня народження видатної просвітительки Софії Русової, підкреслимо: чільне місце з-поміж її популяризаторів і знавців посідає наша сучасниця Олена Проскура, яка цього року святкує свій ювілей – 90-ліття. Без її внеску картина русовознавства була б неповною. Тут окреслено лише головні напрями наукової і методичної спадщини дослідниці; інші аспекти її творчості потребують подальшого вивчення й узагальнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Русова С. Вибрані твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
2. Проскура О. Запізніла сповідь. Київ: Інтерсервіс, 2016. 508 с.
3. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: наук.-метод. посіб. / за ред. В. Г. Слюсаренка, О. В. Проскури. Київ: ІЗМН, 1998. 196 с.
4. Софія Русова – педагог, державний діяч, просвітитель : до 155-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. / Нац. акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського, Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Київ, 2010. 175 с.

Микола ЦМОКАНИЧ
(Дрогобич)

ХРИСТИЯНСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ І ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ПЕДАГОГІЦІ: АНТРОПОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ОСВІТНЬОГО ДИСКУРСУ ТА СУСПІЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Світоглядні та релігійні цінності становлять важливу складову життя людини, а також відіграють значну роль у формуванні суспільства загалом. Загальновизнаними міжнародними документами, деклараціями та угодами право людини на власні переконання визначається як фундаментальне, адже воно дає можливість особі формувати моральні орієнтири, визначати сенс і мету власного життя. Водночас сучасне суспільство стикається